הרב יהודה זולדן, באר יהודה – סוכה, עמ' 105-114

שיעור ח

שמאי הזקן פיחת את המעזיבה וסיכך בשביל קטן

(סוכה כח ע"א-ע"ב; ערכין ב ע"ב)

א. מחלוקת חכמים ושמאי הזקן בנוגע לקטן הצריך לאמו
ב. חכמים: קטן שאינו צריך לאמו חייב בסוכה
ג. שמאי הזקן: מעשה וילדה כלתו ופיחת המעזיבה וסיכך על המטה בשביל קטן

א. מחלוקת חכמים ושמאי הזקן בנוגע לקטן הצריך לאמו

בגמרא (כח ע"א) נאמר:

> משנה: ...קטנים פטורין מן הסוכה. קטן שאינו צריך לאמו – חייב בסוכה. מעשה וילדה כלתו של שמאי הזקן, ופיחת את המעזיבה וסיכך על גבי המטה בשביל קטן.

קטנים פטורים מן הסוכה מהתורה, אך חכמים חייבו קטן שאינו צריך לאמו במצוות סוכה. מיד לאחר המשנה, מובא בגמרא מדרש הלכה לפיו קטנים חייבים בסוכה: "'כל האזרח' (ויקרא כג, מב) לרבות את הקטנים" (ספרא, אמור, פרשה יב פרק יז אות ט).[1] הרמב"ן (ויקרא שם) הסביר:

> ואמר כל האזרח בישראל – כלומר כל אשר הוא מישראל מגדולם ועד קטנם, שלא יהיה די באחד מבני הבית לדור בסוכה והשאר ישבו בבתים, אבל כולם ישבו בסוכות.

הגמרא (שם כח ע"ב) הזכירה שוב את מדרש ההלכה, ודנה בסתירה בין המדרש לבין האמור במשנה:

> אמר מר: "כל [האזרח בישראל ישבו בסוכות"] (ויקרא כג, מב) – לרבות את הקטנים. והתנן: נשים ועבדים וקטנים פטורין מן הסוכה? לא קשיא: כאן בקטן שהגיע לחינוך, כאן בקטן שלא הגיע לחינוך. קטן שהגיע לחינוך מדרבנן הוא! מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא הוא.

הגמרא הבחינה בין קטן שהגיע לחינוך לבין קטן שלא הגיע לחינוך, ולעיל במשנה ההבחנה היא בין קטן שצריך לאמו לבין קטן שלא צריך לאמו. רש"י (ד"ה קטן) פירש שהמושגים שווים: "קטן שהגיע לחינוך – משאינו צריך לאמו". דרשת הפסוק היא אסמכתא, והחובה היא מדרבנן.[2]

הגמרא המשיכה לדון: מה הכוונה קטן שצריך לאמו?

> היכי דמי קטן שאינו צריך לאמו? אמרי דבי רבי ינאי: כל שנפנה ואין אמו מקנחת. רבי שמעון בן לקיש אומר: כל שנעור משנתו ואינו קורא 'אמא'.[3] גדולים נמי קרו! אלא כל שנעור ואינו קורא 'אמא', 'אמא'.

---

1 ר' וידאל הצרפתי, בפירוש דרך הקדש לספרא, כתב ששיטת הספרא היא כשמאי הזקן. לקמן נסביר ע"פ הריטב"א ששמאי הזקן לא אמר באופן גורף שקטנים חייבים בסוכה.

2 התרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל כתב על הפסוק "כל האזרח בישראל" (ויקרא כג, מב): "תיתבון בה שובעא יומין כל דכוריא בישראל, ואפילו זעירי דלא צריכין לאימהון יתבון במטליא".

3 בירושלמי (ב, ט) מוסבר מיהו קטן הצריך לאמו, ודברי ריש לקיש נאמרו בשם ר' יוחנן: "אי זהו קטן? דבית ר' ינאי אמרי: כל שהוא צריך לאמו שתקנחנו. ר' יוחנן אמר: כל שהוא ניעור משנתו וקורא אימא".

דבי רבי ינאי ור׳ שמעון בן לקיש הצביעו על מצבים שונים שילד קטן מתנהל באופן עצמאי ולא נזקק לעזרה מאמו. בשם תלמיד הרמב״ן מובא (כח ע״ב): ״ר׳ ינאי וריש לקיש לא פליגי אהדדי, אלא מר פריש לה הכי ומר פריש לה הכי״.

הביטויים ״קטן שצריך / ושאין צריך לאמו״ נזכרים גם בנוגע לעירוב תחומין של שבת (תוספתא עירובין ו, יב):

> קטן שצריך לאמו יוצא בעירוב אמו, ושאין צריך לאמו מערבין עליו מזון שתי סעודות בעירובי תחומין.

בתוספתא (חגיגה א, ב) נאמר כך:

> קטן יוצא בעירוב אמו וחייב בסוכה, ומערבין עליו מזון שתי סעודות בעירובי תחומין.

הגמ׳ (עירובין פב ע״א) השוותה בין האמור בעירוב תחומין לבין האמור בנוגע למצוות סוכה, ולאחר שהובאו דברי דבי ר׳ ינאי וריש לקיש, נאמר שם: ״וכמה? כבר ארבע, כבר חמש!״. רש״י (ד״ה כבר ארבע) הסביר שמגילים אלו נקרא הקטן שאינו צריך לאמו, ומה שאמרו גיל ארבע וגיל חמש הוא משום ש״כל חד לפום חורפיה״.

הגמרא דנה במסופר על שמאי הזקן שסותר את האמור שקטנים פטורים ממצוות סוכה:

> מעשה וילדה כלתו כו׳. מעשה לסתור? חסורי מחסרא והכי קתני: ושמאי מחמיר. ומעשה נמי וילדה כלתו של שמאי הזקן ופחת את המעזיבה וסיכך על המטה בשביל הקטן.

מה המשמעות של דברי הגמרא ״ושמאי מחמיר״? סוגיה זו נזכרה בגמרא (יבמות טו ע״א) ורש״י (שם ד״ה בשביל חלקו קטן) הסביר: ״דסבירא ליה לשמאי, קטן הצריך לאמו חייב בסוכה״. לפי דברי רש״י הללו חכמים ושמאי הזקן חלקו בשאלה האם קטן חייב בסוכה או לא. לפי חכמים קטן שצריך לאמו פטור, וקטן שאין צריך לאמו חייב, ואילו לפי שמאי הזקן כל קטן, אף כזה שצריך לאמו, חייב במצוות סוכה.

בגמ׳ (ערכין ב ע״ב) נאמר:

> ״הכל חייבין בסוכה״, לאיתויי מאי? לאיתויי קטן שאינו צריך לאמו, דתנן: קטן שאינו צריך לאמו – חייב בסוכה.

פרשנות הברייתא בגמ׳ בערכין היא לפי דעת חכמים, מאחר שלפי שמאי הזקן גם קטן שצריך לאמו חייב בסוכה.

בגמ׳ (חולין ב ע״ב) נזכרה גם ברייתא זו ״הכל חייבים בסוכה״, ורש״י (ד״ה הכל) הסביר: ״לאתויי קטן שאינו צריך לאמו״. שם נאמר שכשכתוב ״חייבים״ – ״מוכח ודאי דלכתחלה קאמר״ (רש״י ד״ה חייבין).

נעיין בדברי חכמים ובמעשה המסופר על שמאי הזקן.

ב. חכמים: קטן שאינו צריך לאמו חייב בסוכה

לפי חכמים רק קטן שאינו צריך לאמו חייב במצוות סוכה. רש״י (ב ע״ב ד״ה קטן שאינו צריך לאמו) הסביר שהסיבה היא: ״...דחייב לחנכו במצות סוכה״, חובה זו היא מדרבנן, ומטרתה לפי רש״י (שם ד״ה מדרבנן): ״שהזקיקו להרגיל את הקטן למצוה שהוא ראוי לה, כדי שיהא מחונך ורגיל למצות״. התוספות (כח ע״ב ד״ה כאן) כתבו:

> כאן בקטן שהגיע ...והשתא הגיע לחינוך דאמרינן בכל דוכתא אין כולן שוים, אלא כל אחד לפי ענייניו. דהכא אמרי׳ באין צריך לאמו, וגבי חגיגה שיכול לעלות (חגיגה ו ע״א), ובסוף לולב הגזול (לקמן דף מב ע״א) גבי לולב – ביודע לנענע, וגבי ציצית – ביודע להתעטף, וגבי תורה – ביודע לדבר.

כוונת תוספות לאמור בברייתא (מב ע״א) שמקורה בתוספתא (חגיגה א, ב):

> קטן היודע לנענע – חייב בלולב, להתעטף – חייב בציצית, לשמור תפילין – אביו לוקח לו תפילין. יודע לדבר – אביו לומדו תורה וקריאת שמע... יכול לאכול כזית צלי שוחטין עליו את הפסח.

לדברי תוספות, בכל מצווה יש לקבוע מאיזה שלב קטן חייב בה מדין חינוך, בהתאם ליכולת הקטן לבצע את פעולת המצווה.[4] בסוכה לא נאמרה הוראה שמבטאת את היכולת לקיים את פעולת המצווה, משפט מעין: 'קטן היודע לשבת בסוכה – חייב בסוכה'. המדד הוא אחר. היכולת של קטן להיות עצמאי, וללא תלות באמו שתעזור לו לקנח, או כל עזרה בסיסית אחרת.

הרב יצחק זאב סולובייצ'יק, הרב מבריסק, (חידושי הגרי"ז, ערכין ב ע"ב) כתב:

> קטן שאינו צריך לאמו חייב בסוכה. יש לומר שהוא שיעור בדין חינוך דכשאינו צריך לאמו, אז חל עליו החיוב דחינוך במצות סוכה. אמנם עיקר הדבר המבואר נראה דכיון דלענין חינוך במצוות הרי בעינן שיהיה חזי לקיום המצוות, כמו גבי לולב – קטן היודע לנענע. וכיון דבגדול עצמו הרי מצטער פטור מהסוכה, אם כן הוא הדין כשצריך לאמו הרי הוא מצטער, ואינו ראוי לקיום המצוה.[5]

לפיו, קטן שצריך לאמו פטור מסוכה כי הוא בגדר מצטער, וכשם שאדם בוגר פטור מן הסוכה כשהוא מצטער. יש להעיר שבהקשר לפטור קטן שצריך לאמו, לא נזכר בגמרא כלל דין מצטער, מה גם שקטן חייב במצוות רק מדין חינוך, ולא ברור שהלכות מצטער הם הקריטריון הקובע כמו שנאמר בקשר לגדול. כמו כן דין מצטער הוא חידוש של האמורא רבא, ובגמ' (כה ע"ב) הוסבר שהכוונה ל"צערא דממילא" והכוונה היא "שהסוכה מצערתו, כגון חמה או צינה, או סירחה בדברים שסיכך בהן" (רש"י ד"ה צערא). כשקטן הצריך לאמו יושב בסוכה, אין בעיה בסוכה עצמה.

נראה להסביר שפעולת המצווה של סוכה היא הישיבה בה, השהות בה. זו פעולה פסיבית. אין מדובר על עשיה כמו נענוע, אכילה, דיבור וכד'. לפי חכמים שהלכה כמותם (רמב"ם הל' סוכה ו, א; שולחן ערוך או"ח, סי' תרמ, ב) אם קטן יכול לשבת באופן עצמאי בסוכה וללא עזרה מאמו, הוא חייב בסוכה, כי הוא כבר בשל ומבין שהוא יכול לקיים מצוות סוכה.

ג. שמאי הזקן: מעשה וילדה כלתו ופיחת המעזיבה וסיכך על המטה בשביל קטן

על פי המסופר במשנה שמאי הזקן חלק על חכמים, ולפיו הכול חייבים בסוכה, וגם קטן שצריך לאמו חייב במצוות סוכה.

המעשה של שמאי הזקן נזכר בגמ' (יבמות טו ע"א), כשמר זוטרא למד מהמעשה שאנשי בית שמאי עשו כפי דעתם ועברו לכאורה על "לא תתגודדו", על כך השיבה הגמרא "התם, הרואה אומר לאפושי אויר קעביד". בית שמאי עשו כדבריהם ולא חששו לאיסור "לא תתגודדו", כי מי שרואה את המעזיבה פתוחה איננו יודע שעשו זאת לצורך מצוות סוכה לטובת קטן שצריך לאמו, אלא חושב שעשו כן כדי להרבות את האוויר בסוכה.

הרב יהושע וולק (פני יהושע, סוכה כח ע"ב) שאל:

> ושמאי מחמיר ומעשה נמי וילדה כלתו. ולכאורה אין טעם לחומרא זו, דמה חינוך שייך בקטן בן יומו שאין בו דעת כלל לחייבו במצות עשה?

שאלת הפני יהושע היא, איזו תועלת חינוכית יש בחינוך תינוק בן יומו למצוות? על שמאי הזקן יש לשאול עוד: מה סבר אביו של התינוק, בנו של שמאי הזקן? מדוע שמאי לא הורה להכניס את התינוק לסוכה בעריסתו? מדוע שמאי לא הורה הוראה כוללת לפיה דעתו היא שכל קטן בן יומו חייב בסוכה? מדוע חשוב לספר מי היתה אמו של התינוק, היה אפשר לכתוב משפט מעין: 'מעשה בשמאי הזקן שפיחת את המעזיבה וסיכך על גבי המיטה בשביל קטן / בשביל תינוק שנולד'.[6]

---

4 בהרחבה בשיעור כו: קטן היודע לשמור תפיליו.

5 הרב אברהם בורנשטיין (שו"ת אבני נזר, או"ח, סי' תפא, ח) כתב שקטן הצריך לאמו פטור מסוכה מדין מצטער.

6 הרב שלמה לוריא, המהרש"ל (חכמת שלמה, יבמות טו ע"א) כתב ששמאי הזקן פיחת המעזיבה "בשביל שהיה לה גם כן בן קטן כבן חמש ולא היה יכול לפרוש מאמו וק"ל". דבריו מדויקים ע"פ הנוסח שמופיע במשנה "בשביל קטן" בעוד שבנוסח שבגמרא כתוב: "בשביל הקטן" משמע הקטן שנולד. ראה הרב חנוך ארנטרוי (עיונים בדברי חז"ל ובלשונם, עמ' סא). הרב יעקב עטלינגר (ערוך לנר שם) העיר על המהרש"ל: "ולכאורה לא משמע כן, אלא דמשום קטן שנולד סיכך, דאם לא כן לענין מאי נקט 'וילדה כלתו'? גם מדכתב רש"י בפשיטות מעשה לסתור דהא קטן צריך לאמו הוי

הריטב"א (סוכה שם) הסביר את חומרתו של שמאי:

> הא דאמרינן "ושמאי מחמיר". לא גרסינן 'ושמאי מחמיר על עצמו היה', דבהא מילתא דליכא חיובא אקטן מדאורייתא, ולא על אביו מדרבנן, שעדיין לא הגיע לחנוך אינו בדין להחמיר על עצמו כל כך לפחות את המעזיבה, והוי בכלל "מי שאינו מצווה בדבר ועושהו [נקרא הדיוט"] (ירושלמי ברכות ב, ט; שבת א, ב)
>
> [א] אלא הכי גרסינן "ושמאי מחמיר. ומעשה..." כו', ובעי למימר ומחמיר מן הדין, דקסבר שאביו חייב בה מן התורה ד"תשבו" כעין תדורו איש ובניו, דלגבי דידיה מידריש הכי, אע"ג דלא דרשינן ליה לחייב אשה בסוכה.
>
> [ב] אי נמי והוא הנכון. מחמיר בחנוך קטן בסוכה מדרבנן לחייבו שיאכל עמו בסוכה, כיון דאפשר וחזי להכי, שכן הדין בכל מצוה לחייבו בחינוך כל זמן שאפשר וראוי לכך. ורבנן סברי דכיון דאמו פטורה מן הסוכה, אין ראוי לחינוך סוכה בעוד שצריך לאמו דליכא לאפרושיה מינה.[7]

הריטב"א שלל את האפשרות ששמאי החמיר על עצמו, כי בוודאי התינוק אינו חייב במצוות סוכה מהתורה, וגם אביו פטור מלחנך את התינוק למצווה מדרבנן. הריטב"א כתב שלא גרסו בגמרא 'ושמאי מחמיר על עצמו היה', ונראה שהוא רמז בכך לנוסח הגמרא (כו ע"ב) "אם בא להחמיר על עצמו – מחמיר", שנאמר בנוגע לתנאים שהקפידו שלא לאכול או לשתות כלום מחוץ לסוכה גם תבשילים ומאכלים שמותר לאכול מחוץ לסוכה.

לפי הריטב"א את דברי הגמרא ניתן לפרש בשני אופנים:

[א] "'תשבו' כעין תדורו" משמעותו היא שאדם צריך לשבת בסוכה עם בני משפחתו.[8] אשר על כן החובה שאף התינוק ישב בסוכה היא חלק מאופן קיום המצווה של האבא. נראה ששמאי היה גר עם בנו וכלתו באותו מקום, ועשה כן כדי שהוא יוכל לשבת עם בנו ונכדו בסוכה, או שהוא רצה לחנך את בנו שעליו לשבת עם בנו התינוק באותה סוכה. יש לציין שלא נאמרה דרשה מעין 'תשבו כעין תדורו איש ובניו', ובוודאי שאין חובה כזו בנוגע לתינוק שרק נולד.

[ב] שמאי הזקן החמיר במצוות סוכה בנוגע לקטן, מאחר שתפיסתו היא שאם אפשר שקטן אף זה שצריך לאמו יכול לקיים המצווה, יש לעשות כן אף שקטן ובוודאי תינוק שאך נולד, אינו מבין כלל מה נעשה איתו. "דאפשר וחזי להכי... שאפשר וראוי לכך" – כשיש אפשרות טכנית לפחת את המעזיבה או כל דרך אחרת, וליצור מצב שאמו תהיה סמוכה לו. מצוות סוכה היא פסיבית – הנוכחות והשהות בסוכה, שמאי מצא פתרון באמצעות פיחות המעזיבה והפיכת החדר לסוכה, ואז התינוק יימצא יושב בסוכה. לפי דברי הריטב"א לדעת שמאי כך יש לעשות גם במצוות אחרות. חכמים חלקו על שמאי, כי קטן צריך לאמו, ונשים פטורות מסוכה, ואי אפשר ליצור מצב לחייב אותן לשבת בסוכה בגלל ילד קטן.

כך הסביר מו"ר הרב שאול ישראלי ("שלבים במצוות החינוך למצוות", חוות בנימין, ב, עמ' תפב) את הנהגת שמאי הזקן:

> לדעתו אכן גם תינוק בן יומו שייך במצוות חינוך של סוכה, כי לדעתו כיון שמצוות סוכה אינה דורשת פעולה לקיומה, אלא עצם הימצאות גופו של האדם בסוכה היא המצווה, זה הרי ניתן לקיים גם בתינוק בן יומו, על כן גם הוא בגדר הגיע לחינוך במצוה זו. ...וכן נראה מלשון הר"ן (יג ע"א בדפי הרי"ף) שכתב דדעת שמאי הזקן: "הואיל ואפשר לו לקיים מצווה זו שייך בו כבר חינוך". והוא כנ"ל, כי מצוה זו אינה דורשת שום פעולה מצד העושה, רק עצם העובדה של הימצאותו בסוכה.

משמע שמאותו קטן שנולד איירי". הרש"ש (כח ע"א) העיר על דברי המהרש"ל. ראה גם: הרב אברהם דובער כהנא שפירא (שו"ת דבר אברהם, ב, סי' כח, ד).

7 כך כתבו גם: הר"ן (יג ע"א בדפי הרי"ף); הרא"ה (כח ע"ב).

8 הפני יהושע והשפת אמת (כח ע"ב) כתבו בדומה לריטב"א. הפני יהושע הוסיף: "אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר דכתיב 'בניך כשתילי זיתים סביב לשולחנך' (תהילים קכח, ג)". יש להעיר ששמאי סיכך מעל מיטתו של התינוק, ובכל מקרה התינוק אינו יושב סביב השולחן.

נראה להוכיח את הבנת הריטב"א במעשהו של שמאי ע"פ עמדתו בהלכה אחרת הקשורה לחינוך קטן.[9] בגמ' (חגיגה ב ע"א) נאמר:

> משנה. הכל חייבין בראייה, חוץ מחרש, שוטה, וקטן, ...איזהו קטן? כל שאינו יכול לרכוב על כתפיו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית, דברי בית שמאי. ובית הלל אומרים: כל שאינו יכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית, שנאמר: "שלש רגלים" (שמות כג, יד).

מדובר על המצווה להיראות בעזרה בשלושת הרגלים, ולהביא עולת ראיה: "יראה כל זכורך את פני ה' אלוקיך ...ולא יראה את פני ה' ריקם" (דברים טז, טז). לפי בית שמאי אם האב יכול להרכיב על כתפיו את התינוק שעדין לא יודע ללכת, הוא חייב להעלותו לרגל. כך כתב רבנו יהונתן מלוניל (חגיגה ב ע"א בדפי הרי"ף):

> אם יש בו כח לרכב, אף על פי שאין בו כח להלך ברגליו בסיוע אביו שאחזהו בידו, מיחייב אביו לחנכו מדרבנן.

המבט הוא על יכולתו של האב לשאת את הבן ולהעלותו לרגל. נראה שאין כוונת בית שמאי לשאתו דווקא על הכתף, אם האב יכול לשאת הבן איתו בכל דרך שהיא ולהעלותו למקדש, הוא חייב להביאו. גם אם מדובר בתינוק בן יומו, אם לאבא יש דרך לשאת אותו הוא חייב, וכמו בנוגע לסוכה לתינוק הישן במיטתו.[10]

לפי בית הלל, רק אם הקטן יכול ללכת ברגליו ולאחוז בידי אביו יש להעלותו. נראה שלפי בית הלל הקריטריון הזה הוא דווקא, כי גם גדול שאיננו יכול ללכת ברגליו, פטור מלעלות לרגל וכדברי רבינו יהונתן מלוניל (שם):

> כשיכול לילך ברגליו בקצת סיוע שאביו אוחזו בידו. דבגדול מיחייב מדאורייתא, מחנכין לקטן מדרבנן.[11]

לפי בית הלל המבט הוא הוא על יכולת הבן, על בסיס תנאים תואמים גם באדם בוגר.[12]

בירושלמי (חגיגה א, א) נאמר:

> תניתא בראיית קרבן, אבל בראיית פנים אפילו קטן חייב. מן הדא: "הקהל את העם האנשים והנשים והטף" ואין קטן גדול מטף. ...ר' לעזר בן עזריה ..."הקהל את העם האנשים והנשים והטף" (דברים לא, יב). פתח בה. אמר: הואיל והאנשים באין ללמוד, והנשים לשמוע, הטף למה בא? אלא כדי ליתן שכר למביאיהן.[13]

גם בסוגיה בבבלי (חגיגה ג ע"א) העוסקת במחלוקת בית שמאי ובית הלל בנוגע לחובת קטן לעלות לרגל, נזכרה דרשתו של ר' אלעזר בן עזריה בנוגע להבאת טף למצוות הקהל. הרב שאול ישראלי (שם עמ' תפד) ציין את מצוות הקהל כמקור למצוות חינוך לקטנים:

> ונלענ"ד שחז"ל בהתקינם מצוות החינוך לקטנים, היתה לנגד עיניהם גישת התורה הכתובה בענין החינוך המתבטאת במצוות "הקהל" אחת לשבע שנים במוצאי שנת השביעית, שם המצווה להקהיל "האנשים הנשים והטף". ...מצות הקהל היא גם בקטנים ביותר כולל גם הללו שאינם מסוגלים ללמוד.

הוא ציין לדברי הרב יוסף באב"ד (מנחת חינוך, מצווה תריב – מצוות הקהל) שכתב:

---

9 בתוספתא (יומא ד, ב) נאמר: "מעשה בשמיי הזקן שלא רצה להאכיל את בנו, וגזרו עליו והאכילוהו בידו". בגמ' (יומא עז ע"ב; חולין קח ע"ב) נאמר שהנהגתו זו קשורה להלכות טומאת ידים. היא לא קשורה לחינוך קטן למצוות צום יום הכיפורים, ועל כן לא עסקנו בסוגיה זו.

10 אמנם בירושלמי (חגיגה א, א) פירשו: "ואפי' קטן יכול הוא לרכוב יצא? אלא את שהוא רואה כתיפו של אביו ומפסיע". הירושלמי שאל הרי גם תינוק יכול לרכוב על כתפי אביו? והשיב שהכוונה לתינוק שפוסע עם אביו ויכול לראות את כתפי אביו, ולאו דוקא כשהוא על כתפי אביו. אך בבבלי לא נזכר פירוש זה. תוס' רא"ש (חגיגה ב ע"א) פירש שמדובר שהקטן יושב על כתפי אביו.

11 ראה גם רש"י חגיגה ב ע"א ד"ה שלוש רגלים.

12 ע"פ דברי הרמ"מ מלובביץ', "בית שמאי ובית הלל (ב)", לשיטתייהו, עמ' 51-52.

13 התוספות (חגיגה ב ע"א ד"ה הכל) דנו בשאלה האם גם על פי פרשנות הבבלי, מוסכם על הכל שקטן חייב בראית פנים. ראה בסיכום הדעות: בירור הלכה חגיגה ב ע"א.

> לא נתבאר שיעור השנים של טף ונראה שתיכף שיצא מכלל נפל, או בנולד שכלו לו רוב חודשיו חייב במצווה זו. והנה הטף לא נצטוו דלאו בני ציווי נינהו, אך נצטוו להביאם (חגיגה ג ע"א)... עתה כשהוא טף דהמצוה על המביא חייב להביאו.

והמשיך הרב ישראלי:

> אך לכאורה נשאל גם אנחנו, ומאחר שאין הללו מסוגלים ללמוד למה אם כן יש שכר למביאיהם ולשם מה בכלל להביאם?[14] אלא שכוונת הדברים שאם אמנם הם אינם מסוגלים לקלוט המראה המרהיב והנשגב הזה, אך המעמד עשוי להשפיע עליהם שלא מדעת, ועל כן יש ענין בהבאתם, ויש שכר למביאיהם, כי מעמד זה ודאי ישפיע עליהם שפע קודש והמביאים יזכו בזה שהביאו אותם לידי כך.

לדברי הרב ישראלי, יש שני שלבים בחינוך. הראשון – החינוך הבלתי מודע בשלב בו הילד תינוק ולא מבין כלל, אך יש השפעה סגולית אמונית למעשה המצווה, רוח קדושה וטהרה על הילד. השני – החינוך המודע, כשילד כבר מסוגל להבין. כך כתב הרב שאול ישראלי במקום נוסף ("חינוך למצוות", עמוד הימיני, סי' נד):

> החוב מתחיל באמת גם כשהילד אינו מבין מטעם ההשפעה. אבל כשהילד מבין יש באמת כבר עליו המצווה של חינוך גם מצד ההכרה, ומצווה זו מוטלת גם על הילד לא רק האב מצד "ליתן שכר למביאיהם". באופן זה הדין בכל המצוות כולם הוא ממש כמו שבהקהל.

הן אמת שניתן לראות שני שלבים בחינוך ילד, בשלב לא מודע בינקותו, ובשלב מודע כשהוא כבר מתחיל להבין, אך כל זאת רק ע"פ שמאי הזקן בחובת סוכה לקטן, ובחובת קטן שנישא על כתפו של אביו העולה לרגל. לפי חכמים במצוות סוכה, ולפי בית הלל במצוות עלייה לרגל, תינוקות ממש פטורים ממצוות אלו. אמנם בוודאי שהכל מסכימים שיש השפעה חינוכית אף על תינוק באופן לא מודע, אך אין חובה הלכתית על ההורים לקיים מצווה כלשהי בהקשר לכך.

אכן במצוות הקהל גם הטף צריכים להשתתף אך נראה שזו מצווה ייחודית ואין ללמוד ממנה על מצוות עלייה לרגל בשלושת הרגלים ולא על מצוות אחרות. כאמור, ייתכן ששמאי למד ממצוות הקהל למצוות אחרות, אך לא כן חכמים שחלקו עליו בנוגע לסוכה, ובית הלל שחלקו עליו בנוגע לעלייה לרגל. גם הריטב"א הסביר את מעשהו של שמאי בנוגע לישיבת קטן בסוכה, אך כתב שחכמים חולקים עליו.

נראה להסביר את דברי הריטב"א באופן הבא: הריטב"א לא הסביר כרש"י (יבמות טו ע"א ד"ה בשביל): "דסבירא ליה לשמאי, קטן הצריך לאמו חייב בסוכה". הריטב"א סבר שלפי שמאי הזקן במקום שאפשר ליצור מצב שאף תינוק בן יומו יהיה שותף במצווה, יש לעשות כן. אמנם, לא ידוע על מצוות אחרות בהן שמאי הורה או נהג באופן כזה. הריטב"א הסביר את דברי הגמרא "שמאי מחמיר" – "מחמיר בחנוך קטן בסוכה מדרבנן לחייבו שיאכל עמו בסוכה". לא נאמר בבירור במשנה ששמאי סבר שגם תינוק שצריך לאמו חייב בסוכה. במשנה סופר על מקרה שקרה בביתו של שמאי שבסמיכות לחג הסוכות ילדה כלתו בן, ושמאי החמיר כי היה לו אפשרות ליצור מצב כזה שהתינוק יהיה בסוכה.

נראה להוסיף עוד, שציון העובדה שהתינוק היה נכדו של שמאי: "מעשה וילדה כלתו של שמאי הזקן". מלמד ששמאי התכוון לקיים גם את המשך הפסוק: "למען ידעו דֹרֹתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים" (ויקרא כג, מג). "דֹרֹתיכם" – בלשון רבים, ומאחר שבקל היה אפשר להושיב בסוכה את הנכד שנולד, הוא דאג לכך ופיחת המעזיבה.

---

14 כך שאל גם הרב אליהו דוד רבינוביץ' תאומים, האדר"ת, זכר למקדש – מצות הקהל, ספר הקהל עמ' 520: "ובספר מנחת חינוך... ואני עני נפלאתי מאד. איך יתכן להביא רבבות ילדים מכל ההמון ישראל ומכל מקומות פזוריהם בעזרה והם זועקים ובוכים והומים הן ואומנותויהם? ומי ישמור אותם מנקיותם? ובמיוחד במקום המקודש... איך אפשר להשקיט סערת אלפים ורבבות עוללים ויונקים בכל משך קריאת הפרשיות עם הברכות אם לא שהיה נס נפלא... ולא סמכה תורתנו לכתחילה לצוות בדרך נס". הרמב"ן (דברים לא, יב) כתב: "כי אין הטף הזה יונקי שדים, אבל הם קטני השנים הקרובים להתחנך, וזה טעם 'ולמדו ליראה' – בעתיד".

ח. שמאי הזקן פיחת את המעזיבה וסיכך בשביל קטן